

УДК 784:7.01

О. О. МАЛАХОВА**ЖАНРИ ПІСЕННОЇ ЛІРИКИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ
ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ЛЮДИНИ ДО ДІЙСНОСТІ**

У статті здійснено спробу пояснити сутність і шляхи формування естетичного ставлення людини до дійсності. Подано схему взаємозв'язку жанрів пісенної лірики та мистецтва загалом як носіїв естетичних кодів. Виявлено шляхом літературознавчого аналізу особливості відображення у провідних жанрах пісенної лірики естетичного ставлення людини до дійсності.

Ключові слова: естетичне ставлення людини до дійсності, пісенна лірика, жанр, авторська пісня, естрадно-популярна пісня.

Естетичне ставлення людини до дійсності (ЕСЛД) найяскравіше характеризує сутність суб'єкта, вирізняє індивіда серед інших живих істот. Його становлення – тривалий процес, який формується протягом життя, підпадаючи під вплив численних зовнішніх факторів. Квінтесенцією ЕСЛД є мистецтво – носій естетичних кодів суспільства, відображення його інтересів, смаків і переконань. У пісенній ліриці як галузі мистецтва означений феномен реалізується через жанрові різновиди пісні.

У сучасних умовах постгуманістичного суспільства феномен ЕСЛД залишається відкритим актуальним науковим питанням. Серед дослідників, які займалися вивченням цієї проблеми, немає однастайності щодо концепцій естетичного ставлення до дійсності. На наш погляд, найбільш цінними є наступні: «об'єктивно-суб'єктивна» (А. Буров, В. Єрмілов, М. Каган, М. Чернишевський), «природничача» (І. Астахов, Н. Дмитрієва, М. Овсянніков) і «суспільна» (Ю. Борев, В. Ванслов, Л. Столович). У мережі Інтернет інформацію про ЕСЛД висвітлено на сайтах «КАРЕЛІЯ», «H-SCIENCES», «STUDFILOSED», «5rr5» тощо. Під ЕСЛД ми розуміємо унікальну форму пізнання світу, обумовлену практичною діяльністю, цілеспрямованим пошуком суб'єкта, що викликаний його духовними і матеріальними потребами та домінує при виборі людиною способу життя, стилю поведінки тощо.

Жанри пісенної лірики – стереотипи художньо-естетичної класифікації літературних творів – досліджено в роботах таких літературознавців, як О. Дей, В. Короті-Ковальська, О. Мозгова та інші, а також музикознавців Т. Попової, А. Сохора, В. Цукермана та інших. Проте питання взаємозв'язку ЕСЛД і жанрів пісенної лірики у наукових розвідках висвітлено недостатньо. Тому мета статті полягає у

виявленні шляхом літературознавчого аналізу міри відображення ЕСЛД у таких жанрах пісенної лірики як рок, реп, шансон, авторська й естрадно-популярна пісня, пісні до кінофільмів, мюзиклів. Пропонуємо схему (рис. 1), котра містить основні етапи становлення ЕСЛД, його зв'язок з мистецтвом і означеними жанрами пісенної лірики.

Отже, протягом життя суб'єкт шляхом практичного (через працю, побут, людські стосунки, мистецтво тощо) та духовного (через природу, мистецтво тощо) пізнання світу набуває досвід, який трансформується в ЕСЛД. Відбувається ланцюгова реакція, внаслідок якої ЕСЛД теж здатне справляти вплив, і, насамперед, під його дією формуються матеріальні та духовні потреби суб'єкта, зумовлюючи появу мистецтва, зокрема, такого його різновиду масової культури як пісенна лірика.

Естетичне «переживання» будь-якого твору мистецтва, як і його створення, вимагає усієї людини, бо воно включає й вищі пізнавальні цінності, й етичну напругу, й емоційне сприйняття. «Мистецтво звернене не лише до почуттів, але і до інтелекту, до інтуїції людини, до усіх витончених сфер її духу. Художні твори є не лише джерелом естетичної насолоди, але і витокami знання: через них пізнаються, відтворюються в пам'яті, уточнюються істотні сторони життя, людські характери, міжособистісні стосунки людей. Тому основною функцією мистецтва є його синтетична місія, яка забезпечує цілісне, повнокровне й вільне сприйняття та відтворення світу, яке можливе тільки за умови поєднання пізнавальних, етичних, естетичних і всіх інших моментів людського духу» [2]. Отже, мистецтво – акумулятор естетичного коду народу, якому воно належить, прояв суспільної свідомості, котра «є національною і за складом мислення

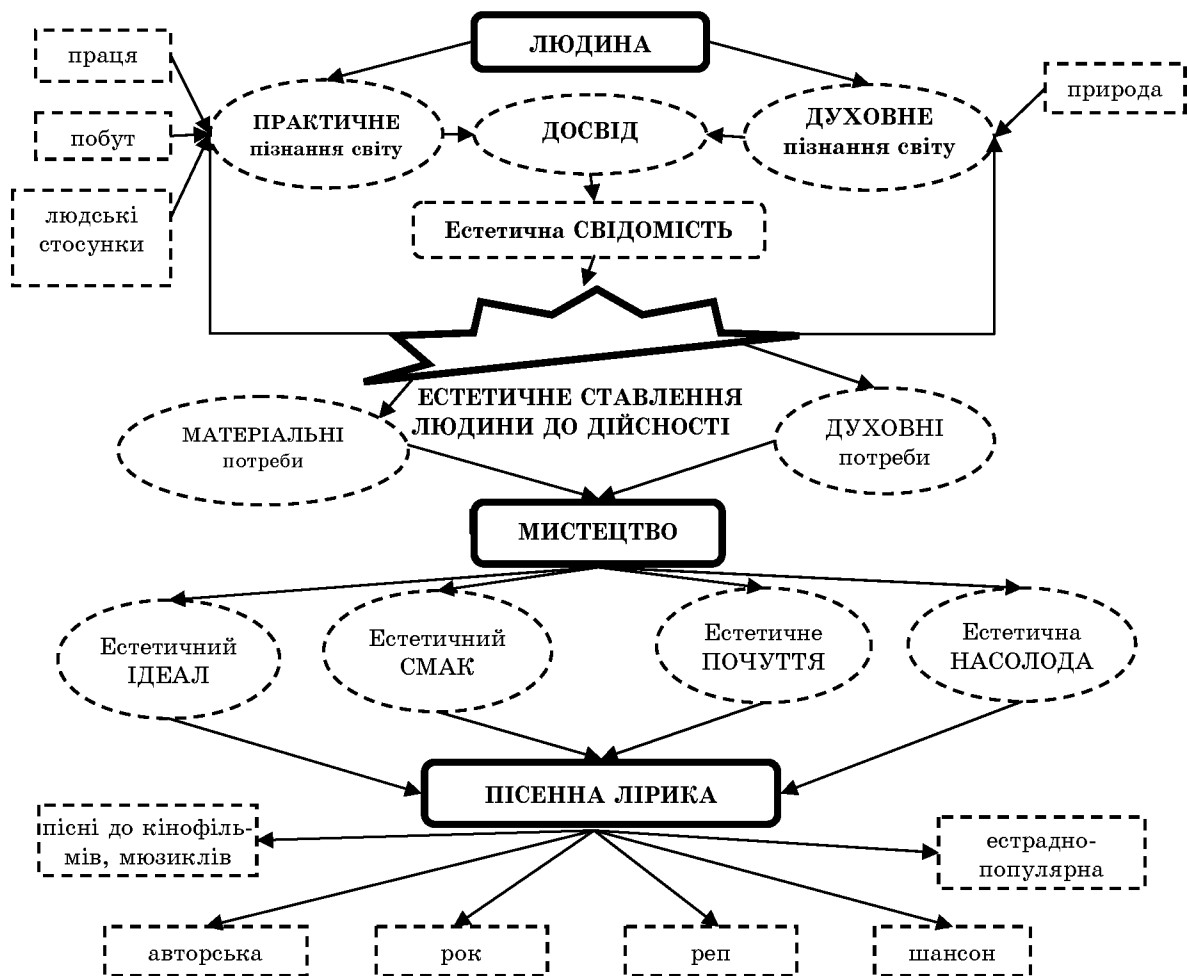

Рис. 1

художника, і за своїм змістом, і за формою» [5, 145–150]. Мистецтво неповторне та універсальне у своєму аксіологічному аспекті.

Акумулюючи в собі цінності, досягнення, досвід людства, по-своєму коригуючи або змінюючи їх, воно «народжується зовсім не від потреби людини заретушувати недоліки прекрасного в дійсності ... Потреба, яка народжує мистецтво в естетичному значенні слова (витончені мистецтва), є та ж сама, яка дуже ясно висловлюється в портретному живописі. Портрет пишуть не тому, що риси живої людини не задовольняють нас, а для того, щоб відновити наш спогад про живу людину, коли її немає поруч, і дати про неї певну інформацію тим людям, які не мали змоги її бачити» [6, 166]. За допомогою витворів мистецтва, зокрема такого продукту, як пісенна лірика, кожна людина має змогу долучитися до суспільно-естетичних процесів, котрі через фізичну й часову обмеженість (з одного боку) і нескінченний потік інформації (з іншого) не могла спостерігати реально.

Специфіка художніх образів, які консолідує і продукує пісенна лірика, полягає в тому, що вони «призначені саме для матеріалізації ЕСЛД, до будь-якої її сфери (природи, праці, моральних і політичних відносин, релігійного життя тощо). Художній образ повинен одночасно і відображати естетично цінні явища дійсності, і виражати оцінку їх автором» [4, 48]. Звідси випливає, що пісенна лірика – це найбільш концентроване вираження ЕСЛД.

В. Соловйов у роботі «Перший крок до позитивної естетики» зазначає, що «людина виробляє своє ставлення до явища виходячи з того, чи підпадає воно під ідеал загальної солідарності або суперечить йому, чи спрямовано до здійснення істинного єднання або протидіє йому» [3, 63]. Отже, людина, наділена розвиненим естетичним ставленням, має володіти й особливим типом узагальнення, що будується не на раціонально-логічній основі, а на підставі емоційно-оцінного ставлення, котре виникає у зв'язку із сприйняттям конк-

ретного чуттєвого вигляду предметів чи явищ.

Ю. Борєв стверджує: «Якщо людина вирішить усупереч закону Архімеда пливти з каменем на шиї – вона потоне. Художник вільний при виборі теми, засобів, форми образної думки, але, якщо він порушить закони естетики, які діють з непохитністю законів фізичного світу, його творіння виявиться за межами мистецтва. Естетика нормативна, оскільки вона узагальнює закони самого мистецтва. Її висновки мають силу об'єктивних законів. Проте закони мистецтва не абсолютні – вони історично мінливі» [1, 15]. Отже, підпорядковуючись зовнішнім чинникам, як от фактор часу, політична ситуація, суспільна мораль, пісенна лірика водночас диктує свої правила, формуючи у людей естетичні смаки, ідеали, почуття, котрі здатні впливати на політику, суспільство – відбувається своєрідний «колообіг компонентів пісенної лірики в суспільстві».

Пісенна лірика – жанровий різновид такої галузі мистецтва, як література, й утворюється шляхом синтезу віршів і музики. Вона є особливою формою ЕСЛД, яка, незважаючи на хронологічну обмеженість у звучанні, поклала на себе місії: 1) каталізатора суспільного життя й процесів, котрі в ньому відбуваються; 2) інформатора внутрішнього стану, почуттів і переживань реципієнтів; 3) релаксатора, провідника в «інший» ідеальний світ, що кожна людина творить або обирає залежно від потреб, і який проявляється в тому чи іншому жанрі.

Пісня – засіб самовираження поета й композитора (її авторів). Власне, справжніми митцями стають лише ті, кому вдається охопити, збагнути, випередити свій час, закарбовуючись у пам'яті сучасників і спрямовуючи творчі пошуки в майбутнє. Варто зазначити, що сприймання, слухання, відтворення пісенної лірики, так само як і створення, вимагає від реципієнта наявності не лише естетичного «хисту», а й усебічної освіченості. Для розуміння будь-якої пісні (якісної чи то її стилізації) необхідно володіти певним набором естетичних кодів, бути причетним до низки чинників, щоб збагнути наявну глибинну сутність закладеної в неї інформації.

Черпаючи з попереднього досвіду, з відфільтрованих естетичних кодів окремі риси та

якості, людина таким чином штучно створює естетичні ідеали, збагачує своє життя естетичними смаками, наповнює естетичними почуттями та естетичними насолодами, які диктують їй моральні засади, правила поведінки, покликані формувати нові витвори мистецтва, зокрема нові зразки пісенної лірики. І залежно від того, наскільки ці зразки відповідають матеріальним і духовним потребам реципієнтів, продукти пісенної лірики на підставі проаналізованих рейтингів популярності можна поділити на топові (завжди актуальні шлягери й хіти), резервні (до них звертаються лише в моменти душевних коливань чи з нагоди конкретного свята) та фонові (відображають індивідуальний стиль улюблених виконавців, однак для реципієнтів не є естетично цінними).

Оскільки головне завдання пісенної лірики полягає в тому, щоб задовольняти естетичні смаки представників суспільства, то, зважаючи на це, відбувається поділ пісень на жанри. Адже ЕСЛД найбільш яскраво виявляється саме в жанрових різновидах пісенної лірики. Так, приміром, серед наймасовіших сучасних жанрів пісенної лірики, які по-різному характеризують ЕСЛД, можна виділити наступні: естрадно-популярна пісенна лірика, авторська пісня, рок, реп, шансон, пісні до кінофільмів, мюзиклів. Охарактеризуймо кожен із них.

Естрадно-популярна пісенна лірика призначена для активного і пасивного відпочинку людей. Її аудиторію задовольняє поверхове слухання. Це легка музика, здебільшого ненав'язлива й проста для запам'ятовування: «<...> день / День змінює ніч, / Ніч змінює день» (муз. і вір. Е. Приступа). Означений жанр має найбільшу слухацьку аудиторію найрізноманітнішого віку, професій, соціальних статусів, наповнює ефіри популярних каналів радіо й телебачення, молодіжних клубів, заходів приватного та загальнонаціонального рівня. «Гуляць дик гуляць, / А жыць дик жыць. / Араць дик зерня кідаць. / Любыць жы дик любіць, детак радіць / І Бацькаўшину шанаваць» (муз. Н. Неронський, вір. Ю. Савош), – надавання переваг такому типу музики свідчить про спрощений рівень ЕСЛД, який полягає у невибагливості художнього смаку реципієнтів, у їхній одержимості танцювальним музичним ритмом, вузьким колом тема-

тичних проблем (переважно мотив кохання, зустрічі-розлуки, свята). «Узелок завяжеться, / Узелок развяжеться. / А любовь – она и есть, / Только то, что кажется» (муз. С. Коржуков, вір. М. Таніч). Характерні риси: проста рима, стала система образів, анафори, перенасичення віршованого тексту рефренами (зокрема, приспівами), відсутність сюжету тощо.

Означений тип пісенної лірики належить до масової культури, а отже, головні її функції – розважальна й комунікативна. Наприкінці ХХ століття внаслідок історичних подій слов'янська пісня, отримавши відкритий доступ до західної культури, зазнала істотних змін, що призвели до збільшення кількості виконавців і відповідно авторів, авторів-виконавців, звуження ідейно-тематичного наповнення творів. Просякнення електронного звучання в пісенну культуру, поширення фонограм – усе це сприяло зменшенню вибагливості до виконавців у професійному значенні, натомість зосередивши увагу на оформленні виступів, зовнішності, особистому житті артистів.

Пісні до кінофільмів і мюзиклів є проявом вишуканого ЕСЛД, адже стоять на порубіжжі масової та елітарної культур. Власне, чимало відомих пісень («Березы», «Выкрутасы», «Екватор», «Заря», «Я тебя никогда не забуду», «Матта Міа!», «Методу» тощо) отримали визнання й стали естрадно-популярними завдяки мюзиклам і кінофільмам. Саме родовід ідейно-тематичного наповнення цих жанрів (переважно більшість мюзиклів написано на кращі зразки класичної літератури) сприяє зростанню аудиторії реципієнтів й посилює зацікавлення до пісенної лірики як витвору мистецтва. Простота популярної пісні й інтелектуальне наповнення текстів задовольняють смаки найбільш неординарно-вишуканого слухача.

Більш складним для сприймання пересічними громадянами жанром пісенної лірики через доступну лише «обраним» специфічну систему образів і мотиви, а також внаслідок перенасичення важким звучанням музичних інструментів є рок-музика. У рок-культурі відображення ЕСЛД базується на зовнішніх і внутрішніх факторах. До перших належить атрибутика, що проявляється у особливостях зовнішнього вигляду, специфічному одязі,

прикрасах, транспорті тощо, котрі символізують рух: «По родным дорогам, / Темным и убогим, / К черту в пасть, / Чтоб пропасть, / А потом воскреснуть / И на том же месте / Крест вознести золотой!» (муз. С. Маврин, вір. М. Пушкіна). Емоції виражаються через систему образів і, найперше, музично-ритмічний супровід пісенної лірики. Висока гучність, низькі частоти і жорстка сила ритму вирізняють цей тип музики, дію якого на організм людини можна прирівняти до впливу наркотичних засобів, здатних змінювати свідомість індивіда. Тривале звучання рок-пісень може викликати у реципієнтів агресію, гнів, бажання самогубства, втрату самоконтролю. Згідно з вимогами жанру, тексти пісень мають певне коло образів і специфічні сюжетно-композиційні особливості. У репертуарі виконавців (гурти «Арія», «Воплі Відоплясова», «Сплін», «Океан Ельзи», «Rammstein», «Deep Purple» тощо) простежується широкий спектр мотивів: від філософських до соціальних («Може, в неї дивне ім'я, / Може, десь на неї чекаю не я, / Дівчина із іншого життя», муз. і вір. С. Вакрчук). Відверто провокативні тексти відлякують поверхових слухачів. Ліричний герой – боєць, категорично налаштований на пошуки справедливості у світі й Всесвіту: «На іголці на іголці / Рвецца місяц рвецца тонкі. / Мы кідаем свае мары / На іголкі на іголкі» (муз. С. Митнік, вір. Р. Жигаров). Проте, на нашу думку, цей жанр пісенної лірики відображає не лише агресію і протест у ЕСЛД, а й бажання виконавців (чоловіків, рідше, жінок) зреалізувати себе в ролі захисників батьківщини, продемонструвати у мирний час через тексти пісень і уривчасті музичні ритми інстинктивну бійцівську силу.

Іншими, більш «поміркованими», буденними варіантами вищезгаданого жанру є шансон і авторська пісня (у значенні: створення її і виконання авторами під власний акомпанемент). У пісенній ліриці цих типів музичний супровід відіграє роль фонові мелодії і щодо тексту є вторинним. Ліричний герой – людина досвідчена, сповнена життєвої мудрості, яка знає ціну правди. Пісенна лірика цих типів рекламує комплекс людських цінностей (чесність, незрадливість, дружба, відданість, повага, гумор тощо), які відбивають ідеальне уявлення авторів про ЕСЛД.

Шансон можна назвати сучасним варіантом народної пісенної лірики через швидкість поширення й адаптування її в суспільстві, тому серед провідних засобів цього типу на першому місці жарту і подекуди наявність нецензурної лексики для більш реалістичного відтворення життєвої правди. Шансон вирізняється злободенною тематикою, сюжетністю, багатоманітністю художніх засобів, грою слів: «Это не я имею машину. / Это она имеет меня» (муз. і вір. Г. Заречний). Цей жанр, незважаючи на благородство його походження (chanson – фр. пісня), в Україні та Росії переважно асоціюють з представниками певних соціальних прошарків – людей, які чи то з різних причин опинилися за ґратами, чи то пов'язаних із кримінальним світом, – відповідно і відображати ця пісенна лірика повинна те ЕСЛД, яке відчувається по той бік життя: «Владимирский централ (ветер северный) / Этапом из Твери (зла немеряно) / Лежит на сердце тяжкий груз» (муз. і вір. М. Круг). Однак через стрімке зниження якості пісні в умовах сучасного постгуманістичного суспільства, саме шансон починає займати позиції інтелектуальної «серйозної» пісні, призначеної, поруч із авторською піснею, для роздумів над сенсом буття, духовними і матеріальними цінностями тощо.

Авторська (інша назва – бардівська) пісня – це створена поетом-композитором пісенна лірика, яка виконується ним під власний музичний супровід: «Цієї ночі небеса такі прозорі – / Господь їх звечора ще хмаркою протер, / Щоб нам обом одні і ті ж світили зорі, / Іще вологі після дощику в четвер» (муз. і вір. І. Жук). Означена пісня найбільше наближена до вірша у класичному його розумінні. Злегка оздоблений музичним акомпанементом, текст авторської пісенної лірики залишається віч-на-віч із реципієнтом, і, щоб викликати до себе зацікавлення, бажання багаторазового прослуховування, він має бути неординарним, естетично позитивним, літературно вишуканим: «Пролетала рядом мечта / Быстрее выстрела. / Много умных книг прочитать – / Еще не выстрадать» (муз. і вір. О. Розенбаум). До того ж Володимир Висоцький зазначав, що він не співає, а ритмізовано читає власні вірші: «Здесь вам не равнина, здесь климат иной – / Идут лавины одна за одной, / И здесь

за камнепадом ревет камнепад ...» (муз. і вір. В. Висоцький). Така пісенна лірика найчастіше збагачена сюжетом, складається з чотирьох і більше строф, насичена тропами, засобами інтертекстуальності тощо.

Реп-музика як жанр походить із танцювальної музики: нерівний ритм, відсутність звичної для пісні мелодійності, заміненої речитативом: «Якось він її залишив просто-просто / Посеред пустого міста, на зупинці. / Мегаполіс схожим став на тихий острів: / Де юрба, там хвилі сині, хмарки ниці» (муз. і вір. А. Хливнюка). У «Словнику музичних термінів» Юрія Юцевича зазначено, що в репі «... скоромовно промовляється текст, який не завжди має змістове навантаження і супроводжується характерними рухами тіла» [7, 188]. «І колькі думак, столькі твараў я налічу, / І колькі сэрцаў, столькі сварак – аднаго хачу: / Каб больш ніхто, каб больш ньюколі, каб больш нідзе, / Каб больш яскравых кветак у сляпой ваде» (муз. і вір. Vinsent). Отже, специфіка означеного жанру полягає в намаганнях створювати тексти на гостро соціальні теми, на кшталт протистояння індивіда суспільству, боротьба зі шкідливими звичками, конфлікти в особистому житті: «Я не помню тебя звали как / Так что вникай / Давай ка не звони сюда, а» (муз. і вір. Вутонн). Музичний супровід у репі займає рівноправні позиції поруч із віршами, містячи контрапункт, який, власне, і запам'ятовується.

Отже, ЕСЛД визначає світогляд кожної людини, формує систему її ціннісних орієнтирів, моральних пріоритетів тощо. Мистецтво як один із ключових проявів ЕСЛД шляхом поділу на галузі та жанрові різновиди з притаманними лише їм ознаками якнайкраще характеризує естетичний світ реципієнтів. Оскільки пісенна лірика охоплює всі верстви населення, різні вікові та соціальні групи, національності, то саме шляхом дослідження естетичних ідеалів, смаків, почуттів, насолод у контексті пісенної лірики можна прослідкувати естетичне ставлення кожної людини до дійсності.

Проте подекуди у творчості окремих виконавців проаналізованих типів пісенної лірики важко провести чітку жанрову межу через те, що в їхньому репертуарі простежується експериментування з пісенною лірикою. У різних жанрах працюють І. Дорофеева, Г. Лепс,

О. Розенбаум, поєднує у піснях читання репу з фрагментами естрадно-популярних пісень дует Потап і Настя Каменських та інші. Це свідчить про поліаспектність, відкритість і взаємодоповнення жанрів пісенної лірики та можливість варіювання людиною свого естетичного ставлення до дійсності. З цього випливає, що реципієнти не обов'язково мають зупинитися у власному виборі на одному типі пісень чи вподобаному виконавці – взаємопроникнення жанрів пісенної лірики відкриває індивіду шлях до творчого пошуку й естетичного самовдосконалення.

Список використаної літератури

1. Боров Ю. В. Эстетика : учеб. / Ю. В. Боров — М. : Высш. шк., 2002. — 511 с.
2. Искусство и эстетическое отношение человека к действительности [Электронный ресурс] —

Режим доступа : <http://studfilosed.ru/otvety-kvstupitelnomu-ekzameni-po-filosofii/142-iskusstvo-i-esteticheskoe-otnoshenie-cheloveka-k.html>

3. Соловьев В. С. Первый шаг к положительной эстетике // Литературная критика / В. С. Соловьев. — М. : Современник, 1990. — С. 59—65.
4. Стотика И. Г. Структура і особливості естетичного ставлення людини до дійсності / І. Г. Стотика, О. В. Стотика // Міжнародна науково-практична конференція «Нові виміри сучасного світу». — МГПУ, 2008. — С. 48—52.
5. Філософія. Курс лекцій : навч. посіб. / В. А. Булинський, П. І. Скрипка, В. Ю. Алексеев, Л. М. Кусок. — К. : Либідь, 2002. — 508 с.
6. Чернышевский Н. Г. Эстетическое отношения искусства к действительности : диссертация / Н. Г. Чернышевский // Марксистско-ленинская эстетика. Хрестоматия. — Минск : Вышэйшая шк., 1975. — С. 164—166.
7. Юцевич Ю. Е. Словарь музыкальных терминов / Ю. Е. Юцевич. — 3 изд. — перераб., доп. — К. : Муз. Україна, 1988. — 263 с.

Е. А. МАЛАХОВА

ЖАНРЫ ПЕСЕННОЙ ЛИРИКИ КАК ОТОБРАЖЕНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА К ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ

В статье осуществлена попытка объяснить сущность и пути формирования эстетического отношения человека к действительности. Схематически изображена взаимосвязь жанров песенной лирики и искусства как носителя эстетических кодов общества. Путем литературоведческого анализа выявлена мера отражения в ведущих жанрах песенной лирики эстетического отношения человека к действительности. Охарактеризован рок, рэп, шансон, авторская и эстрадно-популярная песня, а также песни к кинофильмам, мюзиклам сквозь призму теории литературы.

Ключевые слова: песенная лирика, эстетическое отношение человека к действительности, жанр, авторская песня, эстрадно-популярная песня.

О. МАЛАХОВА

GENRES OF SONG LYRICS AS DISPLAY OF AESTHETIC RELATION OF MAN TO REALITY

An attempt to explain the point and ways of formation of human aesthetic attitude to reality has been done. A correlation of genres of lyrics and art as a bearer of social aesthetic codes has been shown. A degree of reflection of human aesthetic attitude to reality in the main genres of lyrics has been detected by means of literary analysis. A rock, rap, bard and pop songs, lyrics for movies and musicals have been analyzed in the light of theory of literature.

Key words: song lyrics, aesthetic relationship of man to reality, genre, song, bard and pop song.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2013 р.

УДК 821.161.2:82-311.6

Ю. В. МАРИНЕНКО

СЕЛЯНСЬКИЙ РАЙ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ (ПОВІСТЬ «СТАРШИЙ БОЯРИН»)

У статті досліджено особливості художнього втілення провідних мотивів повісті Т. Осьмачки «Старший боярин». Розглянуто питання генези художнього мислення автора, його естетичних ідеалів, співвідношення профанного й сакрального компонентів твору.

Ключові слова: повість, автор, читач, сакральне, рай.

Процес повернення в лоно української літератури колись заборонених імен письменників передбачає глибинне осмислення творчої спадщини кожного видатного митця,

водночас виявлення в ній питомих рис національної культури. Серед тих майстрів слова чільне місце посідає Т. Осьмачка, повість якої «Старший боярин» стала окрасою такого